

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

(оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету за 2022–2023 рр.)

Усвідомлення українцями себе як єдиної нації з багатою мовою, великою культурною спадщиною, повчальною та складною історією, яку ще належить осмислити й передати нащадкам, відбувається в годину непримиренної боротьби зі страшним злом російського фашизму.

Внаслідок повномасштабної війни росії проти України сфера культури та креативних індустрій зазнала величезних збитків. Зокрема, ворогом завдано незворотних втрат фонду культурної спадщини. Як повідомили в Міністерстві культури та інформаційної політики, станом на квітень другого року війни в різних регіонах через дії російських військ пошкоджено або повністю зруйновано понад 550 пам'яток і об'єктів культурної спадщини [1; 2].

Найбільше шокує варварство й безпрецедентний цинізм противника. Пригадаймо лише, як у лютому 2022-го російська армія обстріляла краєзнавчий музей, де зберігалися полотна Марії Примаченко. Або вцент зруйнований рашистами Національний музей Григорія Сковороди, знищений у ніч на 7 травня прямим влучанням російської ракети. Захисні споруди навколо пам'ятників у вигляді мішків з піском – фото бачив увесь світ – це сьогоднішня Україна.

Види розбомблених музеїв і розстріляних пам'ятників засмучують так само, як і вельми небезпечне намагання росіян стерти нашу історію. Адже глобальна зневага до зв'язків людських поколінь призводить не тільки до фізичного знищення культурного надбання, але й позбавляє можливостей для відновлення історичної пам'яті народу в майбутньому. Тож питання збереження об'єктів нерухомої культурної спадщини, а також переміщених унаслідок евакуації цінностей – музейних колекцій, архівних збірок, бібліотечних стародруків тощо – потребує зараз особливої уваги з боку нашої держави [3].

Охорона та реставрація культурної спадщини – серед пріоритетів, зазначених у презентованому МКІП проекті Плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України. Поза тим, підкреслює міністр культури та інформаційної по-

літики Олександр Ткаченко, очолюване ним відомство постійно трансформується з урахуванням вимог воєнного часу та поставлених Урядом задач.

Так, у контексті забезпечення виконання Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки команда МКІП працює над побудовою чітких та прозорих процедур у сфері культурної спадщини. Серед головних завдань на сучасному етапі: трансформація законодавства у сфері культурної спадщини з метою створення дієвих механізмів її захисту; максимальна доступність інформації щодо об'єктів культурної спадщини, а також усіх рішень стосовно спадщини; реалізація цифрових проєктів зі створення та наповнення реєстрів об'єктів нерухомої культурної спадщини, музейних предметів державної частини Музейного фонду України тощо [4; 5].

Стратегічно важливим сьогодні є визнання вагомості української спадщини на політичному рівні. «Нам потрібно підняти рівень ваги спадщини до рівня національної безпеки, адже росіяни воюють проти нашої ідентичності, і саме культурна спадщина представляє цю ідентичність. Тому ми будемо ініціювати закон, щоб спадщина була віднесена до поняття національної безпеки країни», – сказав О. Ткаченко в ефірі марафону «Єдині новини», принагідно зауваживши, що грамотне законодавство допоможе захистити історичні центри міст від хаотичної забудови [6].

Попри складні часи, забезпечення належного рівня охорони об'єктів культурної спадщини шляхом прийняття нового законодавства знаходиться у фокусі уваги нашої держави.

На початку березня 2023 року Комітет Верховної Ради з питань гуманітарної та інформаційної політики рекомендував до розгляду в першому читанні проєкт закону про внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» щодо збереження культурної спадщини та національної пам'яті (№ 9072) авторства народних депутатів Микити Потураєва, Євгенії Кравчук, Олександра Федієнка, Єлизавети Богуцької, Мар'яни Безуглої, Єгора Чернева, Миколи Княжицького та Ірини Констанкевич.

Парламентарії переконані, що ухвалення цього документа забезпечить пріоритетне позиціонування культурної спадщини та національної пам'яті як складових національної безпеки. Адже, як зауважила Є. Кравчук, атаки на культурну спадщину є нападом на людей, їхні права, безпеку та, зрештою, елементом злочину геноциду. Таким чином, до принципів державної політики у сферах національної безпеки і оборони додається четвертий принцип – збереження культурної спадщини України та національної пам'яті українського народу як головний елемент формування його ідентичності, консолідації і розвитку української нації.

Зазначимо, що нині під охороною держави перебуває 109 930 пам'яток. У частині археології до Державного реєстру внесено або взято на державний облік 57 545 об'єктів. Загальна кількість пам'яток історії – 30 128, з яких 182 – національного значення, 29 946 – місцевого. Пам'яток архітектури та містобудування налічується 15 773. Щодо пам'яток монументального мистецтва, то їх – 1868, а садово-паркового мистецтва – 179. Під захистом також перебуває 18 850 щойно виявлених об'єктів культурної спадщини. Музейний фонд України налічує майже 12,5 мільйона музейних предметів, але, на жаль, уже відомі численні факти незаконного занесення музейних предметів, що залишилися в розташованих на тимчасово окупованих територіях закладах, до державного каталогу музейного фонду російської федерації [7; 8].

Кейси херсонських музеїв є прикладом найсерйозніших порушень міжнародного гуманітарного права, вчинених РФ проти культурних цінностей України. Наочний доказ злочинного невігластва окупантів – пограбований росіянами художній музей у Херсоні, який показав свої спорожнілі фондосховища. Відповідні фото музей оприлюднив у фейсбуці. Заклад також показав зали – тут до широкомасштабного вторгнення проводилися ремонтно-реставраційні роботи.

Більшу частину фондів художнього музею розграбували під гаслом «евакуації для збереження культурної спадщини»: зокрема, твори вітчизняних і західноєвропейських майстрів XVII–XX ст. вивезли до Центрального музею Тавриди в Сімферополі. Саму ж будівлю Херсонського художнього музею російські війська пошкодили систематичними обстрілами вже після деокупації – варто зауважити, що будівля є пам'яткою архітектури та розташована в центрі міста поруч із суто цивільними об'єктами [9; 10].

Із Херсонського обласного краєзнавчого музею окупанти так само вивезли найцінніше: колекції зброї, монет, орденів і медалей, ікон, частково археологічних експонатів. Усе це, ймовірно, перемістили на територію тимчасово окупованого Криму, до музею-заповідника «Херсонес Таврійський» у Севастополі.

Відповідно до законодавства України, всі ці дії підпадають під диспозицію статті 438 Кримінального кодексу України «Порушення законів і звичаїв війни» і їх можна кваліфікувати як воєнні злочини.

Про загрозу втратити музейні предмети назавжди розповів Сергій Дяченко, який упродовж 14 років працював у Херсонському краєзнавчому музеї і два роки був головним зберігачем у Художньому музеї міста, нині – тренер міжнародної програми ICCROM зі рятуння музейних колекцій у разі надзвичайних ситуацій, експерт ГО «Фонд підтримки фундаментальних досліджень»: «Вони [окупанти] не тільки швидко завантажували, а ще й транспортували абияк, під обстрілами... Ду-

маю, за таких умов частину музейних артефактів безумовно втратили, а крім того, якусь частину могли розграбувати під час перевезення... У більш-менш „захищених умовах” розграбовані культурні цінності перебувають лише після реєстрації в новому фондосховищі. Утім, ймовірно, Сімферопольський музей не стане останнім прихистком для колекції Херсонського художнього музею. Ресурсів на обробку та зберігання такої значної колекції немає в жодному музеї Криму. Тому не можна виключати нових переміщень. І вони знову супроводжуватимуться втратами».

Розмірковуючи щодо прогнозів, експерт вважає їх невтішними: «Втрата супровідної наукової документації перетворює переміщені колекції для приймаючої сторони в якомусь сенсі в „науковий непотріб”. На відновлення інформації підуть роки. російські окупанти або законсервують херсонські колекції в спеціальних приміщеннях до моменту створення фактично нових музейних структур з окремим штатом, або вони потраплять на чорний ринок. Відповідно, зменшиться можливість повернення цих культурних цінностей в Україну» [10].

Масове вивезення на Кримський півострів культурно-історичних цінностей з окупованих росією територій Херсонської та Запорізької областей влада рф доповнила новою практикою – цільовим російським впливом із Криму на українські історико-археологічні об’єкти в цих регіонах. Тобто, коли об’єкти вивезти неможливо – їх привласнюють. Так відбулося, наприклад, з історико-археологічним заповідником «Кам’яна Могила», що в селі Мирне Мелітопольського району Запорізької області, і на території якого російські військові зрештою облаштували полігон [11].

Військові рф зробили величезну шкоду й старовинним курганам Запоріжжя – в області їх налічується понад 7000. Частина з цих пам’яток знаходиться на окупованих територіях.

На початку квітня нинішнього року рашисти зробили в області окоп довжиною 70 кілометрів, який Центр журналістських розслідувань виявив на супутникових знімках Sentinel-2. «Ця війна найбільше задокументована у відео та фотографіях, – зауважує керівник департаменту культури та інформаційної політики Запорізької ОВА Владислав Мороко. – Коли під час боїв роблять фото, то по геолокації ми можемо зрозуміти, чи є в полях або окопах пам’ятки. Раніше на цих територіях проводилися дослідження, тому ми можемо порівняти мапи окопів з нашими знімками». Попередня сума збитків складає понад 200 млн грн, наголошує посадовець, і це вперше фіксується такий глобально завданий збиток нашій історичній спадщині. Крім курганів, каже В. Мороко, пошкоджено пам’ятку XIX століття

«Садиба Попова», що належить Василівському історико-архітектурному музею-заповіднику, та згадану вище «Кам'яну могилу» [12].

Очільник Луганської обласної військової адміністрації Сергій Гайдай своєю чергою повідомив, що ворог зруйнував будівлю обласного драмтеатру в Сєвєродонецьку, яку було відреставровано 2017 року. Так само російські війська розстріляли об'єкт, який входив в ансамбль бельгійської архітектурної спадщини міста Лисичанська – гімназію, побудовану понад 100 років тому бельгійцями як госпіталь. 1 травня внаслідок ворожого прицільного обстрілу будівля згоріла вщент [13; 14].

Усі наведені вище історії – чергове підтвердження того, що “росія – держава-терорист”. Держава, яка неспроможна розвивати чи “визволяти”, а тільки руйнувати та нищити.

На тимчасово окупованих територіях росіяни продовжують знищувати будь-які згадки про Україну. Наприклад, 27 березня радник міського голови Маріуполя Петро Андрющенко у своєму Telegram-каналі розповів, що один зі стінописів замалювали – це був мурал з козаком, який лишався на стіні зруйнованого російськими бомбами будинку досить довго. Варто нагадати, що в листопаді 2022 року окупанти знищили місцевий мурал «Мілана», присвячений жертвам російського обстрілу Маріуполя, а в лютому 2023 року зруйнували стінопис «На зустріч щастю», створений українським художником Олександром Корбаном у 2020-му. До того ж, російські війська знищили в Маріуполі мозаїки Алли Горської та Віктора Зарецького – йдеться про композиції «Дерево життя» та «Боривітер» (1967). Обидві роботи були експериментальними, оскільки художники використали в них нестандартні матеріали: у «Дереві життя» були фрагменти з листового алюмінію, а в «Боривітрі» – з нержавіючих ложок. Загалом у Маріуполі внаслідок обстрілів росії та дій незаконної окупаційної влади зруйновано та пошкоджено щонайменше 15 об'єктів культурної спадщини. Але, як зауважила начальниця управління культури Донецької ОДА Вікторія Точена, зараз неможливо встановити точні цифри [15].

Ба більше, нещодавно в мережі з'явилися світлини зруйнованої росіянами Святогірської лаври УПЦ МП, а саме – будівлі Свято-Георгіївського скита, розташованого в селі Долина на Донеччині. Його окупанти розбомбили прицільним ударом у травні 2022 року. Тоді на цій території перебували сотні людей, що ховалися від війни. Таких фотодоказів і повідомлень – безліч, адже мародери й злочинці, якими насправді є російські військові, цілеспрямовано знищують цінні українські об'єкти, особливо на окупованих територіях [16].

Про суму збитків культурній спадщині України розповіли в ЮНЕСКО. Зокрема, у звіті організації йдеться про те, що станом на 24 лютого 2023 року загальна вартість збитків від ідентифікованих активів оцінюється у 2,6 млрд доларів: приблизно 1,7 мільярда доларів збитків припало на «історичні міста, будівлі та місця, наповнені визнаними культурними/соціальними цінностями»; 650 мільйонів доларів на туристичні об'єкти; 143 мільйони доларів на «рухомі культурні цінності та колекції, сховища культури»; 150 мільйонів доларів на «будівлі/майстерні/ательє, присвячені культурним і креативним індустріям». Найбільш постраждалим регіоном в Україні стала Харківська область, яка зазнала 30 % загальної шкоди своїм культурним цінностям. «Війна суттєво вплинула на розмаїття і багатство культури та культурної спадщини в Україні, завдаючи шкоди культурній інфраструктурі та активам, зменшуючи засоби для існування для творців, носіїв і практиків культури, обмежуючи доступ до культури та перешкоджаючи здійсненню культурних прав», – зазначили в Організації [17].

Дії ворога весь час підкреслюють важливість співпраці з міжнародними партнерами, які активно долучаються до відновлення постраждалої культурної спадщини України. Так, наприклад, дуже важливими є зусилля, яких докладає ЮНЕСКО для моніторингу, оцінки й документування шкоди, завданої нашій культурній спадщині. Ці дані будуть використані для збору доказів, які допоможуть притягнути агресора до відповідальності. Наша держава також сподівається на підтримку з боку Організації щодо повернення культурних цінностей, які нападник і далі викрадає та незаконно вивозить з окупованих ним територій України, грубо порушуючи Статут і конвенції ЮНЕСКО [18].

До речі, до вирішення питання щодо повернення культурних цінностей, яке є надзвичайно актуальним для державної політики будь-якої цивілізованої країни, а надто в умовах збройної агресії з боку іншої держави, долучається цього року Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА). Спільно з МКІП Агентство займатиметься розшуком викрадених росією об'єктів нашої культурної спадщини. Вдосконалюючи функціонал та інструментарій для виявлення та розшуку активів у сфері культурної спадщини, витворів мистецтва та інших культурних об'єктів, АРМА використовує, зокрема, відомості реєстру Stolen Works of Art Database, адміністратором якого є Інтерпол. Фахівці Агенції підготували план заходів з виявлення та розшуку викрадених об'єктів та визначили основні ідентифікатори його виконання та учасників цих заходів. Наразі в АРМА розробляють рекомендації для органів досудового розслідування для розшуку цих об'єктів та проводять консультації з профільними експертами [19].

Повертаючись до нашої співпраці з ЮНЕСКО, Україна подає свою кандидатуру до Виконавчої ради цієї організації на 2025–2029 роки. Заяву про це було оприлюднено на брифінгу, який відбувся в Києві 3 квітня [20].

Солідарність ЮНЕСКО з народом України в умовах повномасштабної російської агресії відзначив Президент України Володимир Зеленський під час зустрічі з генеральною директоркою ЮНЕСКО Одрі Азуле. Глава держави отримав від неї сертифікат про внесення історичного центру міста Одеси до списку Світової спадщини. Дякуючи за рішення щодо Одеси, В. Зеленський висловив переконання у важливості включення до списку ЮНЕСКО й інших українських об'єктів культурної спадщини, зокрема історичного центру Чернігова [21; 22].

Наразі Мінкультури готує номінаційне досье на внесення культурного ландшафту Чернігова до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Про плани включити історичний центр Чернігова до цього списку О. Ткаченко розповідав ще наприкінці січня 2023 року. Цю інформацію підтверджував і начальник міського управління культури і туризму Олександр Шевчук. Тоді, за його словами, відбувалася зміна номінації, на яку мав подаватися Чернігів, а після формування робочої групи мав розпочатися процес підготовки подачі всіх необхідних документів. «Для нас процедура подання документів буде у пришвидшеному темпі, це дійсно дуже потрібно нашому місту. За попередніми даними, ми хотіли б вкластися в один рік», – зауважив він [23].

Долучилися в ЮНЕСКО і до відновлення Національного меморіального комплексу Григорія Сковороди, який зруйнували окупанти. За словами О. Ткаченка, музей на Харківщині можуть відбудувати вже цього року. Відновлення відбувається в межах започаткованого торік проєкту «Збережіть українську культуру», спрямованого на залучення благодійних коштів для відбудови пам'яток культурної спадщини в Україні. Співак Святослав Вакарчук уже передав цьому проєкту 350 тис. грн, які спрямують на реконструкцію музею. 7,5 млн грн від продажу поштового блоку, присвяченого 300-річчю із дня народження Григорія Сковороди, планує переказати Укрпошта. Як повідомила директорка музею Наталія Мицай, триває наповнення експозиції новими матеріалами, пов'язаними із життям і творчістю Сковороди. Більш як 200 експонатів передали громадяни й організації. І хоча музей не працює, робота вже триває [24; 25].

Облік культурних втрат і порятунок того, що можна зберегти поставили собі за мету волонтерські інституції, створені в Україні. Приміром, волонтери Штабу порятунку спадщини регулярно вирушають у складні й ризиковані експедиції задля документування злочинів рашистів проти української культури, які мають стати предметом розгляду Міжнародним трибуналом [8; 26].

Для збереження артефактів української культури в країні запустили краудфандинговий проєкт «Спільний спадок», у межах якого активісти викупуватимуть старовинні українські речі, знайдені у вільному продажу, а потім – передаватимуть їх до музеїв, щоб зберегти. Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара» в Києві став першим партнером проєкту. Наразі команда сконцентрується на пошуку традиційного народного вбрання та інших виробів для фондів музею, фахівці якого допомагатимуть визначати оригінальність та цінність знайдених предметів. Щоб долучитися до цієї культурної місії, достатньо стати меценатом «Спільного спадку» на Patreon. «За останній рік в Україні значно виріс ринок купівлі-продажу давніх традиційних речей. Велика пропозиція на ринку сприяє тому, що дуже цінні екземпляри вивозяться з України назавжди або ж перекроюються на блокноти чи наволочки. Але разом з тим це створює і нові можливості – тепер нам значно простіше відшукати справжні скарби та зберегти їх у музеях для наступних поколінь», – зауважує ініціаторка та кураторка проєкту Аліна Божнюк [27; 28].

Що робити з культурними пам'ятками, які опинилися за крок до руйнування? Як зберегти історичну спадщину, яка втратила надію на порятунок? Вихід є – приватні інвестиції.

«Спадщина.UA» – неординарна ініціатива, її команда відновлюватиме столітній палац на Хмельниччині. Засновниця проєкту Ганна Гаврилів на аукціоні Prozorro придбала столітній палац у Деражні на Хмельниччині. Будівлю виставив на торги Фонд держмайна. В аукціоні брали участь 13 учасників, серед яких перемогла ініціатива Г. Гаврилів, вона запропонувала ціну, яка у 126 разів перевершила початкову вартість – 1,5 млн гривень. «Відтак, палац у Деражні – перший палац, що опинився в приватних руках у рамках державної програми малої приватизації», – йдеться в повідомленні.

Будівля має статус нововідкритої пам'ятки архітектури місцевого значення «Будинок приватного адвоката Периторіна» 1910 року побудови. Зазначається, що «Спадщина.UA» збрала експертну групу, яка протягом двох місяців досліджувала палац, його історію та саме місто Деражня. Науково-дослідні роботи, впорядкування будівлі та території планують завершити орієнтовно за місяць. Тоді ж палац відкриють для відвідування [29].

Ініціатива «Спадщина.UA» не вперше рятує занедбані пам'ятки, тож засновниця проєкту розповіла про власний досвід: «Певний період я займалась консалтингом з культурної спадщини, але завжди мріяла зробити щось для суспільства. Створити проєкт із цінностями та любов'ю до батьківщини. Так у моєму житті з'явився благодійний фонд «Спадщина.UA». Наш фонд займається відродженням

культурної спадщини України. І не лише в архітектурному й інформаційному напрямках, а й у соціальному. Ми прагнемо, аби занедбані пам'ятки ставали актуальними, аби в них закохувалися, аби ці будівлі відроджували. Але в поняття «відродження» ми вкладаємо не лише традиційну реставрацію. Ми переконані, що в цьому закладено більше напрямів і можливостей, які здатні дати нове життя архітектурним перлам України. У нашому розумінні об'єкт оживає, коли туди приходять люди. І в цьому наша місія – розкрити весь потенціал, красу цих споруд, знайти для неї партнера чи інвестора... Один із наших успішних проєктів – «Стара школа», історична будівля 1905 року в селищі Розділ на Львівщині. Я придбала цей об'єкт 2020 року, і за наступні півтора року ми фактично повністю його відремонтували... Проте вкрай утопічно вважати, що всі культурні пам'ятки рятуватимуться меценатами й свідомими громадянами із збереженням первинної функції. Це треба прийняти: деякі об'єкти вмруть назавжди, але вони й так щороку руйнуються від відсутності господарів. Ми планували офіційно відкрити цей проєкт 1 березня 2022 року. Це мав бути мультифункціональний центр для громади в самому центрі селища... І ми обов'язково відкриємо це все після війни, а поки там живуть переселенці. Дещо неочікувано, але саме переселенці за час повномасштабної війни допомогли культурній спадщині більше, ніж всі інфраструктурні гранти попередніх років. Річ у тому, що у малих громадах переселенців тимчасово селять у великі історичні споруди, що колись були навчальними корпусами чи гуртожитками освітніх закладів, приміщеннями лікарень, санаторіїв тощо. Роками вони пустували та занепадали через відсутність потреби у використанні та брак коштів на ремонт. А зараз – у часи війни – вони стали затребуваними. До того ж закордонні донори радо виділяють кошти на ремонт, аби допомогти з облаштуванням умов для проживання ВПО. Тож упродовж 2022–2023 рр. багато організацій скористалися цими можливостями, аби привести до пуття приміщення, більшість із яких – об'єкти культурної спадщини. Яскравий приклад – розкішний палац Гредлів у Сколе на Львівщині. Сьогодні у ньому проживають переселенці з різних куточків країни. Будівля вперше за багато років отримала шанс на повноцінну реставрацію даху вартістю 400 тисяч євро. Кошти надійшли від іноземного донора, який прагнув покращити умови проживання переселенців. На жаль, наше суспільство тривалий час жило в «совку», і для нього культурну спадщину звично бачити музеєм, а не перспективною інвестицією в інші напрями бізнесу. Усі ті споруди, що були споруджені до «совка», очевидно, були чиєюсь приватною власністю. Хтось у них інвестував, хтось збудував, проживав чи заробляв на них кошти. Україна не є вічне село. Україна – це круті люди, підприємці, які мали свої заводи, фабрики, були успішними та фінансово спроможними, відтак мали можли-

вість будувати розкішні будівлі житлового, виробничого, соціального та навіть сакрального призначення. Палаці, заміські садиби, маєтки, мануфактури тощо колись вже були чиеюсь приватною власністю, то чому ж вони не можуть мати приватного власника сьогодні? Культурна спадщина – це не лише уділ держави», – поділилася своїм баченням проблеми Г. Гаврилів [30].

Чи отримають шанс на порятунок будівлі в історичних ареалах великих і маленьких міст нашої країни? Питання розвитку й забудови міст, яке забезпечить інтереси всіх сторін і впорядкує діяльність приватних забудовників відповідно до вимог з боку громади і пам'яткоохоронних служб, – і досі залишається відкритим.

Тим часом Мінкультури закликає українців відповідально ставитися до збереження історичного середовища – як до об'єктів зі статусом пам'ятки, так і до «безстатусних».

«У відбудові ми маємо використати сучасні технології та людиноцентричні підходи, які зроблять міста не лише вигідними для інвестицій, а й такими, що надихають на розвиток. Це стосується й збереження історичного середовища міст, яке за останніх 30 років було дуже пошкоджене. Сьогодні у нас є шанс зберегти осередки, що залишилися після десятиліть хаотичної забудови й рішень, які ухвалювалися з огляду на поточний момент, а не інтереси майбутнього», – на цьому наголосила заступниця міністра культури та інформаційної політики Катерина Чуєва під час міжнародної науково-практичної конференції «Культурна спадщина в умовах війни: захист, збереження та реставрація».

Заступниця міністра зазначила, що наразі перед Україною постали два треки – робота із міжнародною допомогою, а також «розбудова відповідального суспільства, яке відчуває свою причетність до культурної спадщини». За її словами, це має лягти в основу екосистеми, де були б представлені приватний, державний і громадський сектори зі збалансованими інтересами. Незабаром ми говоритимемо, що культурна спадщина є елементом національної безпеки, і це буде закріплено в певних документах. Водночас ми зважатимемо на нову якість взаємодії держінституцій, громадського та приватного сектору, дотичних до культурної спадщини. Ми працюємо на екосистему, яка дозволить суспільству процвітати», – підкреслила К. Чуєва [31].

У лютому 2023 року стало відомо, що Верховний Суд України ухвалив рішення, згідно з яким МКІП зможе надавати дозволи на будівельні роботи в історичних ареалах Києва, що має припинити хаотичну забудову столиці. «Щодо забудови в історичному ареалі міста. Зусиллями юристів Міністерства культури та інформаційної політики України, Верховний суд України змінив судову практику, яка тривала роками, та виніс нове рішення на користь МКІП та киян. Цим рішен-

ням суд підтвердив існування історичних ареалів міста Києва, а отже, необхідність погодження містобудівної документації, отримання дозволів від МКІП на будівельні роботи в їхніх межах», – повідомив О. Ткаченко у Telegram [32].

Наприкінці квітня керівник Департаменту охорони культурної спадщини КМДА Олександр Никоряк розповів громадськості про основні напрями діяльності державної інституції впродовж останнього часу. У своїй доповіді він наголосив на важливому завданні Департаменту у розв'язанні актуальних питань щодо збереження історичної самобутності Києва, важливості проведення чіткої та виваженої політики у сфері охорони та захисту пам'яток, а також популяризації об'єктів культурної спадщини нашого міста. Зокрема, у своєму звіті керівник детально зупинився на таких важливих аспектах діяльності, як здійснення інспекційних заходів й розробка та розгляд облікової та пам'яткоохоронної документації, а також розповів про заходи щодо захисту об'єктів культурної спадщини в реаліях війни.

Питому увагу у своїй доповіді О. Никоряк присвятив питанням проведення ремонтно-реставраційних робіт низки міських об'єктів. Так, за його повідомленням, упродовж останніх років проводиться значна робота над проєктами реставрації Покровської церкви та дзвіниці на Подолі, корпусу настоятеля та проскурні Братського монастиря на вулиці Григорія Сковороди, проєкт реставрації Колони Магдебурзького права, а також будівлі на вулиці Десятинній, 14, та Андріївському узвозі, 5/31 [33].

Проте побороти всім відому практику незаконного демонтажу історичних будівель складно, адже вона існувала десятиліттями на теренах незалежної України. Лише в столиці чи не кожного дня фіксуються порушення, які призводять до втрати культурного надбання – тут і війни не треба, кажуть активісти, бо ми вбиваємо свою історію власними руками.

Зі «свіжих» прикладів – прибутковий будинок на Володимирській, 93, занесений до переліку об'єктів культурної спадщини міста Києва 2021 року й відомий, як будинок Марії Станіславської, або за народною назвою – «Будинок з комахами». 130-річна будівля, де розпочалися підозрілі, на переконання активістів, будівельні роботи, знаходиться в Центральному історичному ареалі міста та охороняється нормами чинного законодавства України, проте власник ОСББ будинку це заперечує, оскаржуючи статус у суді. Зокрема, він заперечує, що будинок зносять, зауважуючи що демонтуються лише його аварійні частини, вкотре підкреслюючи, що цей будинок не є пам'яткою [34].

У МКІП засудили ймовірне руйнування будинку Марії Станіславської, натомість зазначивши, що занесений до Переліку об'єктів культурної спадщини, будинок має охоронний статус, але не включений до Державного реєстру нерухомих

пам'яток України. У відомстві закликали КМДА швидше оформлювати відповідні документи [35].

Під загрозою знаходиться нині й Будинок Саксаганського. Позов про скасування договору оренди земельної ділянки для забудовника, який хоче звести 16-поверховий ЖК біля історичного будинку на вул. Жилянській, 96, де проживав драматург Панас Саксаганський, надійшов до Господарського суду Києва. Відповідне прохання до суду направив Департамент культури КМДА, Міністерство культури та інформаційної політики та Офіс генпрокурора. Про це повідомив у фейсбуці співзасновник артпростору «Цегла» Дмитро Перов. За словами активіста, землі історико-культурного призначення, які є складовою Музею видатних діячів української культури Київська міська рада планує віддати під зведення новобудови. Він додав, що правозахисники від Київради «не бачать» Музею на цій ділянці, а її передачу компаніям, афілійованим з підприємцем Вадимом Столаром, вважають правомірним [36].

І в той самий час в історичному центрі столиці почали розбирати споруди першої черги Київського водопроводу на Володимирському узвозі, споруджені в 1871–1872 роках. Як стверджує активіст Д. Перов, на місці історичної будівлі так само хочуть збудувати новий торговельно-розважальний центр та станцію канатної дороги. Історичну цінність становить також двоповерховий дерев'яний житловий будинок, який є однією з небагатьох дерев'яних будівель центрального історичного ареалу Києва, що вціліли [37].

А ще можна згадати: демонтаж Садиби Маліна – на місці пам'ятки забудовник ТОВ «Сервіт» планує спорудити ЖК «Тургенєв»; епопею з Квітами України – в грудні 2021 року перлину київського модернізму було позбавлено статусу пам'ятки архітектури й монументального мистецтва, до того ж, забудовник вимагав від 84-річного архітектора Миколи Левчука сплатити 300 тис. грн як відшкодування судових витрат у програній судовій справі. Суд задовольнив позов забудовника частково, зменшивши суму до 25 тис. грн. Напевно, цей список може бути продовжено [38; 39; 40; 41].

Загалом, наша культурно-історична спадщина виживає завдяки активності громадян, а також за сприяння МКІП. Отже, є і позитив. Приміром, нинішнього року повернулася у власність держави Садиба Дмитрієва – унікальна пам'ятка на Подолі, боротьба за яку тривала понад 6 років. Також було врятовано Вознесенський печерний комплекс від зведення багатоповерхівки на його місці: 8 березня 2023 року Департамент охорони культурної спадщини вніс археологічну пам'ятку до Переліку об'єктів культурної спадщини міста Києва [42; 43; 44].

Насамкінець варто згадати найбільш резонансний кейс, пов'язаний із Національним заповідником «Києво-Печерська лавра». Міністерство культури та інформаційної політики виявило низку порушень з боку Свято-Успенської Києво-Печерської лаври УПЦ МП під час перевірки наявності, умов зберігання та стану збереження культурних цінностей. Серед виявлених порушень – самовільна розбудова, добудова, перепланування пам'яток культурної спадщини, спорудження новобудов на території заповідника. Крім того, було зафіксовано нецільове використання об'єкта державної власності, зокрема підвалу 1914 року. Йдеться також про неналежне утримання пам'ятника архітектури місцевого значення – книжкового складу, корпусу 113.

За словами в.о. генерального директора Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» Максима Остапенка, комісія виявила на території монастирського комплексу, окрім банального засмічення, порушення стану пам'яток і протипожежних норм, ще й численні сліди «руського міру». Це й реклама кримської єпархії, монастирів кримських, і візитівки монахів та працівників церкви з окупованих територій. Усе це було зафіксовано комісією.

Про результати перевірок говорити зарано, оскільки робота комісії на об'єкті триває, проте вже зараз громадськість обурена подробицями «дивних» порушень з боку релігійної установи, яка б мала опікуватися визначною пам'яткою історії та архітектури, перебуваючи на її території [45; 46; 47].

На жаль, «церковні дива» на цьому не закінчуються. Зі старовинного Миколаївського собору в Кременці Тернопільської області зник автентичний купол з хрестом. Правоохоронці відкрили кримінальне провадження за фактами підробки документів та пошкодження об'єкта культурної спадщини. За версією слідства, сім років тому представники релігійної громади «Парафія Святителя Миколая» замінили автентичний купол із хрестом на тимчасовий купол, який до цього часу використовується на Миколаївському соборі. Натомість місцепребування купола, який розміщувався на соборі, невідоме. До слова, ремонтні роботи у храмі відбувалися за відсутності науково-проектної документації та з порушенням реставраційних норм і правил [48].

Приклади недбалого ставлення до власної культурної спадщини непоодинокі, й в умовах війни це не додає українцям оптимізму – руйнується пам'ять, а з нею і віра в щасливе та успішне майбутнє нашої держави. Тим суттєвішою на цьому фоні виглядає підтримка з боку міжнародних організацій, які намагаються рятувати українську культурну спадщину всіма доступними способами.

Міжнародний альянс із захисту культурної спадщини в зоні конфліктів (ALIPH) зібрав на збереження української культурної спадщини \$5 млн. Очільни-

ця ALIPH Александра Фібіг поінформувала, що за останні кілька місяців організація придбала для понад 160 українських музеїв, бібліотек та архівів спецобладнання для сховищ, зокрема полиці, шафи, контейнери. Серед іншого – закуплено металеві ящики й пакувальні матеріали, засоби протипожежного захисту, генератори, осушувачі повітря й матеріали для захисту дверей і вікон тощо. ALIPH також надає фінансову допомогу фахівцям у галузі охорони культурної спадщини. Крім того, було профінансовано придбання 4 мобільних лабораторій для консервації об'єктів культурної спадщини та оновлення 10 сховищ для основної колекції, евакуйованої з місць бойових дій – з метою забезпечення зберігання в зимовий період. І, нарешті, спільно з українським оператором Skeiron реалізовано проєкт із 3D-документування та фотограмметрії 10 історичних пам'яток Львівщини, розташованих у зоні ризику ураження армією РФ.

Подібні проєкти ALIPH підтримує і в інших регіонах України. Так, у липні минулого року відбулася зустріч директорки Державного архіву Київської області Соф'ї Каменєвої з програмною директоркою Альянсу Маєю Комінко, під час якої обговорювалися заходи з надання фінансової допомоги архівам Київщини у зберіганні документів Національного архівного фонду, який є частиною світової культурної спадщини. Одна з ключових задач обговорення – узгодити інструменти, необхідні для подальшої цифровізації архівів Київської області, насамперед тих, що знаходилися на тимчасово окупованих територіях або в районі активних бойових дій. Були розглянуті й інші варіанти надання допомоги Альянсом. Зокрема – в придбанні спеціалізованого обладнання для зберігання картографічних документів та матеріалів для реставрації архівних документів. Така допомога на часі, адже архівісти Київщини працюють над створенням колекції документів з історії російсько-української війни [49; 50].

Американські та польські організації теж зробили свій внесок у порятунок української культурної спадщини.

Національний музей імені Андрея Шептицького у Львові став першим, кому допомогли Смітсонівський інститут, Фонд Костюшка зі США і польський фонд «Фольковіско». Для закладу придбали – за гроші, зібрані в США, – професійні зволожувачі й осушувачі повітря, генератори озону. Все це обладнання призначене для фондосховищ, в яких зберігаються давня дерев'яна скульптура, іконопис, живопис. Допомогу у вигляді обладнання від американських фондів призначено аж для 30-ти музеїв не тільки у Львові, але й у Києві, Одесі, Харкові, Дніпрі, Запоріжжі, Кривому Розі. «Це війна за українську мову, культуру, тому важливо пам'ятати, що важливо підтримати армію і також культуру. Ми з першого дня надавали гуманітарну допомогу Україні, машини швидкої допомоги, а тепер хочемо

захистити і культурну спадщину України. Нам важлива українська культура, і ми допомагаємо», – сказав Марцін Петровські, керівник польського фонду «Фольковіско» [51].

Тим часом італійська Венеція допоможе Одесі у збереженні культурної спадщини та у розвитку порту. Міська влада Одеси та Венеція 14 квітня підписали Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва у сфері збереження та розвитку культурної спадщини. «Ми чекаємо на закінчення воєнного конфлікту, але вже зараз міркуємо, як можна допомогти розвитку Одеси, яка дуже схожа на Венецію. Ми маємо великий досвід з ведення реставраційних робіт, тому допоможемо у цій справі Одесі», – наголосив мер Венеції Луїджі Бруньяро. Мер Одеси Геннадій Труханов у своєю чергою зауважив, що Венеція не просто допомогла Одесі в період війни, а й простягнула «справжню руку побратимства». «Ми знаємо, що Венеція не має танків чи літаків. Але ваша підтримка в питанні включення історичного центру Одеси до списку ЮНЕСКО – не менш важлива за зброю, адже це захист нашої унікальної історичної спадщини», – подякував італійським представникам Г. Труханов, підкресливши, що Одеса і Венеція й надалі розвиватимуть дружні відносини, зокрема в питанні збереження архітектурних шедеврів. «У наших планах залучення італійських спеціалістів до архітектурних конкурсів, наприклад, облаштування фонтанів на Катерининській площі», – повідомив міський голова Одеси [52].

Україна і Велика Британія співпрацюватимуть у галузі цифровізації культурної спадщини та протидії російській пропаганді у світі – про результати зустрічі з державним секретарем з питань культури, медіа та спорту Великої Британії Люсі Фрейзер повідомив міністр О. Ткаченко. І це дуже важлива для нас опція [53].

З початком повномасштабної війни потреба в цифровізації музейних ресурсів України стала нагальною, бо, крім руйнування експонатів і музеїв, втрачається облікова документація. Наразі в 12-ти українських музеях тестують прототип електронної системи реєстру Музейного фонду. Проєкт започатковано в межах співпраці МКІП і Міністерства культури та національної спадщини Польщі та Solidarity Fund PL.

«На сьогодні триває робота з розробки базового програмного забезпечення електронної системи реєстру МФУ. Задля ефективної роботи було створено робочу групу, до якої увійшли представники 12 провідних музеїв України різного профілю: історичні, природничі, археологічні, художні тощо... Саме ці культурні установи беруть участь у тестуванні прототипу, аналізують необхідний функціонал, надають рекомендації щодо змін та зможуть першими випробувати майбутнє програмне забезпечення», – йдеться в повідомленні. У МКІП також зазначають, що

наступним етапом впровадження проекту стане аналіз рівня комп'ютеризації музейних установ та наявних в Україні систем електронного обліку. За результатами першого етапу та фідбеку від музеїв розробники ПО проведуть аналіз бізнес-процесів, реалізованих в електронній системі, та доопрацюють її. МКІП надалі має забезпечити реєстрацію в системі всіх установ, уповноважених на зберігання предметів МФУ, а в підсумку – відмову від паперового обліку.

«Успішна реалізація цього проекту дозволить установам, що уповноважені на зберігання об'єктів державної частини МФУ, самостійно інтегрувати до системи реєстру дані про музейні предмети, які в них зберігаються, реставруються, перевозяться або були втрачені. Реєстр буде доступний для взаємодії з державними та міжнародними системами для отримання дозволів на вивіз культурних цінностей та подальшої інтеграції України в мистецьку спільноту Європи. Окрім цього, відкриті дані реєстру буде опубліковано на інформаційному вебресурсі для популяризації українського мистецтва та музейних колекцій», – підкреслюють у відомстві. У цьому контексті варто відзначити роботу наших парламентаріїв, які своєчасно підтримали розроблений МКІП законопроект «Про внесення змін до Закону України „Про культуру” щодо впровадження та ведення електронних реєстрів обліку та управління культурною спадщиною та культурними цінностями України» [54; 55; 56].

Українська культурна сцена інтегрована до міжнародного культурного життя, її голос помітний, пропозиції амбітні. Ми спроможні до втілення засадничих проєвропейських реформ разом з повоєнним відновленням України. Ба більше, випробування війною виявило, що українці мислять себе громадянською нацією, і відчувають себе європейцями не лише за географічною чи історичною ознакою.

Висока ціна, яку ми платимо за свою свободу та безпеку Європи, високо ставить планку для політики – вона має плекати і розвивати національну ідентичність. Саме тому сьогодні дуже важливо знайти зважений, фаховий та практичний підхід до формулювання цілей та засобів політики щодо охорони культурної спадщини – ключового елементу ідентифікації української нації та фактору національної безпеки України. Війна стала поштовхом для трансформації розуміння останнього, проте попереду в нас ще багато битв, зокрема за власну історію і культуру [1; 2].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бачення України 2030: соціально-гуманітарна сфера [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://uareforms.org/reforms/Vision-of-Ukraine-2030> (дата звернення 02.05.2023).
2. російські війська пошкодили та зруйнували понад 550 пам'яток культури – Ткаченко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosiiski-viiska-poshkodzhennia-pamyatku-kultury/32368783.html> (дата звернення 02.05.2023).
3. В Україні через війну пошкоджені майже 1 300 об'єктів культурної інфраструктури – МКІП [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3682719-v-ukraini-cerez-vijnu-poskodzeni-majze-1-300-obektiv-kulturnoi-infrastrukturi-mkip.html> (дата звернення 02.05.2023).
4. У МКІП визначили пріоритети культури на 2023 рік [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3674687-u-mkip-viznacili-prioriteti-kulturi-na-2023-rik.html> (дата звернення 02.05.2023).
5. У МКІП визначили пріоритетні напрями антикорупційної діяльності до 2025 року [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3681993-u-mkip-viznacili-prioritetni-naprami-antikorupcijnoi-dialnosti-do-2025-roku.html> (дата звернення 02.05.2023).
6. МКІП ініціює законопроект щодо визнання культурної спадщини як елементу нацбезпеки [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3670313-mkip-iniciue-zakonoprojekt-sodo-viznanna-kulturnoi-spadsini-ak-elementu-nacbezpeki.html> (дата звернення 02.05.2023).
7. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» щодо збереження культурної спадщини України та національної пам'яті [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41472> (дата звернення 02.05.2023).
8. Горбунова О. Культурна спадщина та національна пам'ять – складові національної безпеки / Олена Горбунова // Голос України. – 2023. – 8 берез. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/368986> (дата звернення 02.05.2023).
9. Пограбований росіянами художній музей у Херсоні показав спорожнілі фондосховища [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3671353-pograbovaniy-rosianami-hudoznij-muzej-u-hersoni-pokazav-porozni-fondoshovisa.html> (дата звернення 02.05.2023).

10. Дяченко С. Сергій Дяченко: «Прогнози щодо херсонських колекцій невітшні. Їх або надовго законсервують, або вони підуть на чорний ринок» / [Інтерв'ю вела] Ірина Назарчук [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2023/02/19/546244_sergiy_dyachenko_prognozi_shchodo.html (дата звернення 02.05.2023).

11. Медведь Р. Крим, війна та «культурно-історична» експансія кремля на Україну / Рудольф Медведь [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/krym-rosia-ukraina-kulturno-istorychna-ekspansia/32275708.html> (дата звернення 02.05.2023).

12. Константинова В. У Запорізькій області розповіли, як окупанти знищують історичні місця / Валерія Константинова [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovu-za-aporizhzhya-kurhany-okory-znyshchennya-kulturnoyi-spadshchynu/32372217.html> (дата звернення 02.05.2023).

13. Буняк В. Гайдай: росіяни руйнують культурну спадщину на Луганщині / Валерія Буняк [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://detector.media/infospace/article/208765/2023-03-09-gayday-rosiyany-ruynuyut-kulturnu-spadshchynu-na-luganshchyni/> (дата звернення 02.05.2023).

14. Нищать культурну спадщину: відомі будівлі Сєверодонецька та Лисичанська, які зруйнувала російська армія [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://v-variant.com.ua/article/kulturna-spadshchyna-sievierodonetsk-lysichansk/?fbclid=IwAR12qfYd18mxtAY2mUQDEfupuziyYJl1NmTo67GCSyoAhHdcrHY46lZHNleU> (дата звернення 02.05.2023).

15. Горлач П. росіяни знищили ще один український стінопис у Маріуполі / Поліна Горлач [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/429435-rosiani-znisili-se-odin-ukrainskij-stinopis-u-mariupoli/> (дата звернення 02.05.2023).

16. Кабацій М. Фотодоказ. Який вигляд має зруйнований росіянами скит Святогірської лаври УПЦ МП / Марія Кабацій [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/04/20/253907/> (дата звернення 02.05.2023).

17. Котов О. У ЮНЕСКО розповіли про суму збитків культурній спадщині України / Олег Котов [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://socportal.info/ua/news/v-iunesko-rasskazali-o-summe-ushcherba-kulturnomu-naslediiu-ukrainy/> (дата звернення 02.05.2023).

18. Зеленська обговорила з гендиректоркою ЮНЕСКО збереження культурної спадщини України [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3691110-zelenska-obgovorila-z-gendirektorkou-unesko-zberezenna-ukrainskoi-kulturnoi-spadsini.html> (дата звернення 02.05.2023).

19. Мінкультури та АРМА шукатимуть викрадені росією об'єкти культурної спадщини [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/minkultury-ta-arma-shukatymut-vykradeni-rosiieiu-ob-iekty-kulturnoi-spadshchynu/> (дата звернення 02.05.2023).

20. Черкасець О. Україна подає свою кандидатуру до Виконавчої ради ЮНЕСКО на 2025–2029 роки / Олена Черкасець // Україна молода. – 2023. – 3 квіт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/174352/> (дата звернення 02.05.2023).

21. Зеленський зустрівся з гендиректоркою ЮНЕСКО, отримав сертифікат щодо Одеси [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3691119-zelenskij-podakuvav-gendirektorci-unesko-za-pidtrimku-ukraini.html> (дата звернення 02.05.2023).

22. Перун В. Одеса отримала сертифікат ЮНЕСКО про включення історичного центру міста до Списку всесвітньої спадщини / Віра Перун [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2023/04/04/551006_odesa_otrimala_sertifikat_yunesko_pro.html (дата звернення 02.05.2023).

23. Вархол В. Міністерство культури готує номінаційне досьє для внесення культурного ландшафту Чернігова до Світової спадщини ЮНЕСКО / Віра Вархол [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/434262-ministerstvo-kulturi-gotue-nominacijne-dose-dla-vnesenna-kulturnogo-landsaftu-cernigova-do-svitovoi-spadsini-unesko/> (дата звернення 02.05.2023).

24. Бреславець Б. Музи не мовчать: попри війну на Харківщині поновлюють роботу осередки мистецтва / Борис Бреславець // Урядовий кур'єр. – 2023. – 7 квіт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/muzi-ne-movchat/> (дата звернення 02.05.2023).

25. Горlach П. Виділення коштів від ЮНЕСКО дозволить відбудувати музей Сковороди до кінця 2023 року: Олександр Ткаченко / Поліна Горlach [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/431628-vidilenna-kostiv-vid-unesko-dozvolit-vidbuduvati-muzej-skovorodi-do-kinca-2023-roku-oleksandr-tkacenko/> (дата звернення 02.05.2023).

26. Матвієнко К. Культурне надбання України є однією з головних цілей знищення або привласнення рашистами у цій війні / Костянтин Матвієнко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/matvienko/638ded2ace097/> (дата звернення 02.05.2023).

27. Запустили краудфандинговий проєкт «Спільний спадок» для збереження артефактів української культури [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://platfor.ma/zapustily-kraudfandygovyj-proyekt-spilnyj-spadok-dlya-zberezhennya-artefaktiv-ukrayinskoji-kultury/> (дата звернення 02.05.2023).

28. В Україні стартував проєкт «Спільний спадок», який викупуватиме старовинні речі та передаватиме їх в музей // Українська літературна газета. – 2023. – 20 бер. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://litgazeta.com.ua/news/v-ukraini-startuvav-proiekt-spilnyj-spadok-iakuju-vykupovuvatyme-starovynni-rechi-ta-peredavatyme-ikh-v-muzej/> (дата звернення 02.05.2023).

29. Лаврук Ю. «Спадщина.UA» відновить столітній палац на Хмельниччині (ФОТО) / Юлія Лаврук [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://shotam.info/spadshchyna-ua-vidnovyt-stolitniy-palats-na-khmelnichchini-foto/> (дата звернення 02.05.2023).

30. Лановець Д. Майбутнє пам'яток – у приватних руках. Хто рятує культурну спадщину України? Історія ініціативи «Спадщина.UA» / Діана Лановець [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://shotam.info/maybutnie-pam-iatok-u-pryvatnykh-rukakh-khto-riatuie-kulturnu-spadshchynu-ukrainy-istoriia-initsiatyvu-spadshchyna-ua/> (дата звернення 02.05.2023).

31. Українців закликають відповідально ставитися до збереження історичного середовища. – «Укрінформ» [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://history.rayon.in.ua/news/549871-ukraintsiv-zaklikayut-vidpovidalnostavitisya-do-zberezhennya-istorichnogo-seredovishcha> (дата звернення 02.05.2023).

32. На будівництво в історичнину ареалах Києва треба буде дозвіл Мінкульту // День. – 2023. – 13 лют. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/news/130223-na-budivnytstvo-v-istorychnykh-arealakh-kyieva-treba-bude-dozvil-minkultu> (дата звернення 02.05.2023).

33. Асадчева Т. Збереження пам'яток в умовах війни та упорядкування документації: звіт Департаменту охорони культурної спадщини за 2021–2022 роки / Тетяна Асадчева // Вечірній Київ. – 2023. – 20 квіт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/81658/> (дата звернення 02.05.2023).

34. Асадчева Т. Капітальний ремонт чи демонтаж історичної будівлі на Володимирській: що відомо на цей час / Тетяна Асадчева // Вечірній Київ. – 2023. – 21 квіт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/81677/> (дата звернення 02.05.2023).

35. Гороховська А. У Мінкульті відреагували на загрозу знесення історичного «будинку з мухами» у Києві / Антоніна Гороховська [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2024145-u-minkulti-vidreaguvali-na-zagrozu-znesennya-istorichnogo-budinku-z-mukhami-u-kiyevi> (дата звернення 02.05.2023).

36. Здоровило Т. Будинок Саксаганського під загрозою: поблизу хочуть звести багатопверхівку / Тарас Здоровило // Україна молода. – 2023. – 19 квіт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/174739/> (дата звернення 02.05.2023).

37. Левченко Н. У центрі Києва зносять історичну будівлю ХІХ століття: хочуть збудувати ТРЦ / Наталія Левченко // Vesti.ua. – 2023. – 19 квіт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vesti.ua/uk/kyev-uk/u-tsentri-kiyeva-znosyat-istorichnu-budivlyu-hih-stolittya-hochut-zbuduvati-trts> (дата звернення 02.05.2023).

38. Попович Н. У Києві відновили знесення історичної будівлі під час блекауту / Настя Попович [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://supportyourart.com/news/u-kyievi-vidnovyly-znesennya-istorychnoyi-budivli-pid-chas-blekautu/> (дата звернення 02.05.2023).

39. Попович Н. У Києві поновили демонтаж садиби Маліна / Настя Попович [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://supportyourart.com/news/u-kyievi-ponovyly-demontazh-sadyby-malina/> (дата звернення 02.05.2023).

40. Горлач П. Будівлю «Квіти України» позбавили статусу пам'ятки / Поліна Горлач [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/332680-budivlu-kviti-ukraini-pozbavili-statusu-pamatki/>

41. Сергеева Ю. 300 тисяч компенсації: суд знизив суму, яку має сплатити 84-річний архітектор «Квітів України» // Вечірній Київ. – 2023. – 11 квіт. – [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/81238/> (дата звернення 02.05.2023).

42. Асадчева Т. Кияни створили петицію про ревіталізацію САДИБИ ДМИТРІЄВА під реабілітаційний центр / Асадчева Т. // Вечірній Київ. – 2023. – 23 лют. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/79070/> (дата звернення 02.05.2023).

43. Попович Н. У Києві Садибу Дмитрієва остаточно повернули у власність громади / Настя Попович [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://supportyourart.com/news/u-kyuevi-sadybu-dmytriyeva-ostatochno-povernuly-u-vlasnist-gromady/> (дата звернення 02.05.2023).

44. Катаєва М. Вознесенські печери внесли до Переліку об'єктів культурної спадщини Києва / М. Катаєва // Вечірній Київ. – 2023. – 8 берез. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/79677/> (дата звернення 02.05.2023).

45. Мінкульт виявив численні порушення у Києво-Печерській лаврі Дзеркало тижня. Україна. – 2023. – 21 бер. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/minkult-vijaviv-chislenni-porushennja-u-kijevo-pecherskij-lavri.html> (дата звернення 02.05.2023).

46. Комісія Мінкультури обстежила ще три приміщення в Києво-Печерській лаврі // День. – 2023. – 19 квіт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/news/190423-komisiya-minkultury-obstezhyla-shche-try-prymishchennya-v-kyuevo-pecherskiy-lavri> (дата звернення 02.05.2023).

47. Очільник заповідника «Києво-Печерська лавра» розповів про роботу комісії МКІП [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3698262-ocilnik-zapovidnika-kiyovepecerska-lavra-rozpoviv-pro-robotu-komisii-mkip.html> (дата звернення 02.05.2023).

48. Черкасець О. З Миколаївського собору в Кременці зник автентичний купол: поліція відкрила справу / Олена Черкасець // Україна молода. – 2023. – 23 бер. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/174103/> (дата звернення 02.05.2023).

49. На Львівщині запустили проєкт із 3D-документування пам'яток [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3601536-na-lvivsini-zapustili-proekt-iz-3ddokumentuvanna-pamatok.html> (дата звернення 02.05.2023).

50. Aliph Foundation допоможе архівам київської області зберегти історичну спадщину [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://koda.gov.ua/aliph-foundation-dopomozhe-arhivam-kyuivskoyi-oblasti-zberegty-istorychnu-spadshhynu/> (дата звернення 02.05.2023).

51. Терещук Г. Американські та польські організації допомагають рятувати українську культурну спадщину / Галина Терещук [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/dopomoha-spadshchyna-viyna-kultura/32291369.html> (дата звернення 02.05.2023).

52. Венеція допоможе Одесі у збереженні культурної спадщини та у розвитку порту [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3696083-venecia-dopomoze-odesi-u-zberezenni-kulturnoi-spadsini-ta-u-rozvitku-portu.html> (дата звернення 02.05.2023).

53. Ткаченко: Британія долучиться до цифровізації української спадщини та протидії пропаганді рф [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3686867-tkacenko-britania-dolucitsa-do-cifrovizacii-ukrainskoi-spadsini-ta-protidii-propagandi-rf.html> (дата звернення 02.05.2023).

54. Кудряшова В. Музейний фонд в Україні почали цифрувати. Чому це важливо / Вікторія Кудряшова [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.the-village.com.ua/village/culture/culture-news/336183-muzeyniy-fond-v-ukrayini-pochali-tsifrovizuvati-chomu-tse-vazhливо> (дата звернення 02.05.2023).

55. В українських музеях тестують прототип електронного реєстру цінностей [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3670535-v-ukrainskih-muzeah-testuut-prototip-elektronnogo-reestru-cinnostej.html> (дата звернення 02.05.2023).

56. VR підтримала низку важливих для сфери культури законопроектів – Ткаченко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3685510-vr-pidtrimala-nizku-vazlivih-dla-sferi-kulturi-zakonoproektiv-tkacenko.html> (дата звернення 02.05.2023).

Матеріал підготувала

Шлепакова Т. Л.

головний бібліограф відділу наукового аналізу та узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування ***І. Г. Піленко***

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 1,36. Б/т. Зам. 35. Безплатно

НБУ імені Ярослава Мудрого, Київ-1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12